Eurasian Academy of Sciences Social Science Journal (International Refereed & Indexed)
Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal
2021 Volume: 34 S: 66 - 78
Published Online January 2021 (http://socialsciences.eurasianacademy.org)
http://doi.org/10.17740/eas.soc.2021.V34-05

MARITIME-RELATED CONCEPTUAL METAPHORS IN TURKISH

Fırat BOLAT* **Özgün KOŞANER****

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Gemi Makineleri İşletme Mühendisliği Bölümü, bolatf@itu.edu.tr
**Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, ozgun.kosaner@deu.edu.tr

Received Date:03.11.2020, Revised Date:15.12.2020, Accepted Date: 04.01.2021

Copyright © 2021 Fırat BOLAT, Özgün KOŞANER. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

Conceptual metaphor is defined as a process that maps different conceptual fields in the conceptual system in our minds. Metaphor has permeated the Daily life, not only to language but to thought and action, and our conceptual system is fundamentally a metaphorical one. Put it differently, metaphor is the most basic process we use to conceptualise the world. However, it can be argued that metaphor explains not only how individuals conceptualise the world but how societies think. In this context, this study aims at determining the linguistic metaphors related to maritime, and to investigate, setting forth from these linguistic metaphors, whether it is possible to postulate conceptual metaphors. To this aim, the maritime terms, gathered from the Turkish Dictionary were searched in the Turkish National Corpus, and a database was established. This database was analysed using MIP-VU, and maritime-related linguistic metaphors were obtained. Conceptual metaphors were determined using these linguistic metaphors and later these conceptual metaphors were combined under common ones. The most prominent conceptual metaphor we obtained from our findings is EMOTIONS/IDEAS/INSTITUTIONS ARE VESSELS conceptual metaphor.

***Keywords*:** Metaphor, Conceptual metaphor, Cognitive linguistics, Maritime terms, Metaphor identification procedure

TÜRKÇEDE DENİZCİLİKLE İLGİLİ KAVRAMSAL EĞRETİLEMELER

ÖZET

Kavramsal eğretileme zihnimizde yer alan kavramsal dizgemizdeki farklı kavramsal alanlar arasında eşleşme sağlayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Eğretileme günlük hayata, yalnızca dile değil düşünceye ve eyleme de nüfuz etmiştir ve kavramsal dizgemizin temelde eğretilemeli bir doğası vardır. Diğer bir deyişle eğretileme dış dünyayı kavramsallaştırmada kullandığımız en temel süreçtir. Ancak eğretilemenin yalnızca bireylerin dünyayı nasıl kavramlaştırdığını değil, toplumların da düşünce yapılarını gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Türkçede denizcilikle ilgili dilsel eğretilemeleri belirlemek, bu dilsel eğretilemelerden yola çıkarak bir kavramsal eğretilemeye ulaşılıp ulaşılamayacağını sorgulamaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkçe sözlükten derlenen ve ayıklanan denizcilik terimleri Türkçe Ulusal Derleminde sorgulanarak bir veritabanı oluşturulmuş ve bu veritabanı MIP-VU yordamıyla çözümlenerek denizcilikle ilgili dilsel eğretilemeler elde edilmiştir. Bu dilsel eğretilemelerden kavramsal eğretilemelere ulaşılmış ve son olarak bu kavramsal eğretilemeler ortak birkaç kavramsal eğretileme altında toplanmıştır. Çalışmamızın bulgularından elde ettiğimiz en belirgin kavramsal eğretileme DUYGULAR/DÜŞÜNCELER/KURUMLAR GEMİDİR kavramsal eğterilemesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğretileme, Kavramsal eğretileme, Bilişsel dilbilim, Denizcilik terimleri, Eğretileme belirleme yordamı

1. Giriş

Genellikle antik dönemden bu yana sözbilimsel çalışmaların önemli inceleme nesnelerinden biri olduğu ileri sürülen eğretileme (*İng*. metaphor; Koşaner, 2018), Latince *meta* (*Tr*. öte) ve *phrein* (*Tr*. taşımak) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş ve öteye taşıma ya da aktarma anlamına gelmektedir. Türkçede bu kavrama karşılık olarak metafor, mecaz, istiare ve eğretileme gibi kavramlar kullanılmaktadır. *İstiare* sözcüğü "ödünç, borç veya eğreti alma, ödünçleme" (TDK Güncel Sözlük, *istiare*) anlamına gelirken, *eğretileme* sözcüğü ise "belirli bir süre sonra kaldırılacak olan, geçici" anlamındaki *eğreti* sözcüğünden türetilmiş ve aynı kavramı karşılayan bir sözcüktür. Bütün bu tanımlara bakıldığında bir alana ait olmayan bir şeyin başka bir alana geçici olarak taşınması ya da ödünç verilmesi anlamı çıkmaktadır. Edebiyattaki tanımıyla eğretileme yazar ve şairlerin metinlerdeki anlatımları etkili kılabilmek için sözcükleri kendi anlamları dışında kullanmaları (Benzer, 2009; Dilçin, 1983), yani sözcükleri geçici olarak başka anlamlara taşımaları ya da başka ödünç vermeleridir. Alanyazında edebiyat ve şiirde eğretileme kullanımına ilişkin sayısız çalışma vardır.

Ancak bizim çalışmamızda ilgilendiğimiz eğretilemeler edebiyattan çok genelde dilbilimi, özelde ise bilişsel dilbilimi (*İng*. cognitive linguistics) ilgilendiren ve alanyazında kavramsal eğretileme (*İng*. conceptual metaphor) olarak adlandırılan bilişsel yapılardır. Kavramsal eğretileme zihnimizde yer alan kavramsal dizgemizdeki farklı kavramsal alanlar arasında eşleşme sağlayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Lakoff ve diğerleri, 1980; Lakoff, 1993; Kövecses ve diğerleri, 1998). Lakoff ve Jonhson eğretilemenin günlük hayata, yalnızca dile değil düşünceye ve eyleme de nüfuz etmiş olduğunu, kavramsal dizgemizin temelde eğretilemeli bir doğası olduğunu ileri sürmektedir (1980: 3). Diğer bir deyişle eğretileme dış dünyayı kavramsallaştırmada kullandığımız en temel süreçtir. Buraya kadar yüzeysel olarak değindiğimiz eğretilemenin yalnızca bireylerin dünyayı nasıl kavramlaştırdığını değil, toplumların da düşünce yapılarını gösterdiğini söyleyebiliriz. Bir dilde kavramsal eğretileme haline gelmiş, bir anlamda kalıplaşmış eşleştirmeler o dili konuşan topluluğun düşünce yapısını gösteren ip uçları olarak düşünülebilir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Türkçede denizcilikle ilgili dilsel eğretilemeleri belirlemek, bu dilsel eğretilemelerden yola çıkarak bir kavramsal eğretilemeye ulaşılıp ulaşılamayacağını sorgulamaktır. Bu amaca yönelik olarak çalışmamızın araştırma soruları şu şekildedir:

i. Türkçede denizcilik terimleriyle kurulan dilsel eğretilemeler nasıl belirlenebilir?
ii. Bu dilsel eğretilemelerden yola çıkarak elde edilebilecek kavramsal eğretilemeler nelerdir?

Amacımızı gerçekleştirmek ve araştırma sorularımızı yanıtlayabilmek için çalışmamız şu şekilde yapılandırılmıştır: Giriş bölümünü izleyen ikinci bölümde kuramsal çerçevemizi oluşturan Kavramsal Eğretileme Kuramı tanıtılacak ve bu alanda Türkçede yapılmış çalışmalarla, uluslararası alanyazında denizcilik eğretilemeleri üzerine yapılmış çalışmalar gözden geçirilecektir. Üçüncü bölümde çalışmamızın çözümleme yöntemi ve incelenecek dil verilerini içeren veritabanının nasıl oluşturulduğuna ilişkin bilgi sunulacaktır. Dördüncü bölümde çözümlemeden elde edilen bulgular yorumlanacak ve sonuç bölümüyle çalışma sonlandırılacaktır.

2. Kuramsal Çerçeve

Eğretilemenin belki de edebiyat ve şiirin ortaya çıktığından bu yana kullanılan bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. Ancak çalışmamızın dayandığı kavramsal eğretileme göreceli olarak daha yeni bir alandır. Lakoff ve Johnson'un (1980) ortaya attığı Kavramsal Eğretileme Kuramı (*İng*. Conceptual Metaphor Theory) eğretilemeye yeni bir bakış açısı getirmiş, dilbilim, özellikle de bilişsel dilbilim alanında bir çok çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamış ve kuramın kendisi de sürekli olarak geliştirilip iyileştirilmiştir.

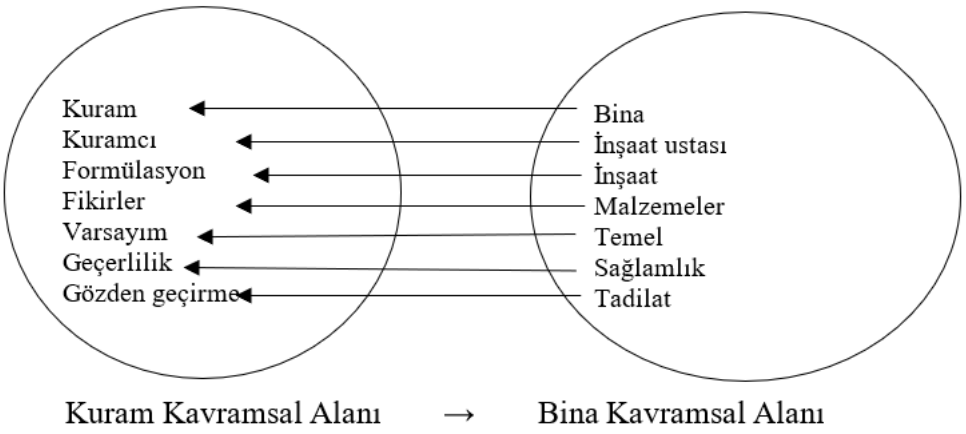
Eğretilemeyi ilk kez kavramsal ve uzlaşımsal bir süreç olarak tanımlayan Reddy (1979), eğretilemenin dil ve düşüncenin doğal ve ayrılmaz bir parçası olduğunu ileri sürmüştür. Gerçekten de eğretileme dış dünyayı anlayıp kavramsallaştırmamızda önemli rol oynayan bir süreçtir. Lakoff ve Johnson (1980) bilişsel dilbilimde çığır açan çalışmaları "Metaphors We Live By" adlı eserlerinde eğretilemenin yalnızca edebi bir araç olmadığını aksine kavramsal bir süreç olduğunu ileri sürmüştür. Daha sonra Lakoff (1993) bu sürecin nasıl işlediğini açıklamış ve eğretilemenin kavramsal dizgemizde yer alan alanlar arasında bir eşleşme olduğunu ileri sürmüştür. Hiraga (2005) ise, kavramsal eğretilemenin göreceli olarak daha somut bir hedef alanla daha soyut bir kaynak alan arasındaki kavramsal eşleştirme olduğunu ileri sürmüştür. Kavramsal eğretileme alanında yapılan çalışmalarda birçok kavramsal eğretileme ortaya çıkarılmıştır ve bu kavramsal eğretilemelerin evrensel olduğu, yani birçok dilde bu kavramsal eğretilemelerin bulunduğu ortaya konmuştur. Sözgelimi "HAYAT BİR YOLCULUKTUR", "AŞK BİR YOLCULUKTUR" gibi eğretilemelerin hemen hemen bütün dillerde yer aldığı bilinmektedir. Bu kavramsal eğretilemelerde daha somut ve daha yapılandırılmış olan hedef alan YOLCULUK alanıdır. Daha soyut ve daha az yapılandırılmış kaynak alanlar ise HAYAT ya da AŞK alanlarıdır. Kavramsal eğretileme sürecinde daha soyut olan kaynak alanı anlamak ya da kavramsallaştırmak için daha somut olan YOLCULUK hedef alanından birimler ödünç ya da eğreti olarak aktarılmaktadır. Bu kavramsal alanlarda yer alan kavramlar birbirleriyle eşleştirilerek daha soyut olan alan anlaşılmaya ve kavramsallaştırılmaya çalışılmaktadır.

Örnek olarak YOLCULUK kavramsal alanında yer alan "yol", "yolcu", "çıkış noktası", "yol ayrımı", "varış noktası" kavramları sırasıyla HAYAT kavramsal alanındaki "hayat", "yaşayan kişi", "doğum", "hayatın evreleri", "ölüm" kavramlarıyla eşleştirilmektedir. AŞK hedef alanıyla yapılan eşleştirmelerde seçilen kavramlar ise sırasıyla "ilişki", "ilişkiyi yaşayan kişiler", "tanışma", "ilişkideki sorunlar" ve "ilişkinin sonu (evlilik, ayrılık, vb.)" kavramlarıyla ilişkilendirilebilir. Soyut bir zihinsel süreç ve yapı olan kavramsal eğretilemeler kullanılarak birden çok dilsel anlatım üretilebilir ve kavramsal eğretilemede yer alan farklı eşleştirmeler ifade edilebilir. Sözgelimi, tecrübeli ve daha yaşlı bir kişi, genç bir kişiye "Sen gelirken ben o yoldan dönüyordum" diyerek hayatın bir yolculuk olduğunu ve bu yolculuğun farklı evreleri olduğunu sezdirecek bir dilsel eğretileme kullanmaktadır. Hayatında ne yapacağını bilemeyen biri için "yönünü/yolunu kaybetmiş" ifadesini kullanmak da HAYAT bir YOLCULUKTUR kavramsal eğretilemesinin dilsel yansımasından başka bir şey değildir. Ünlü ozan Aşık Veysel'in "Uzun İnce bir Yoldayım" adlı eseri HAYAT BİR YOLCULUKTUR kavramsal eğretilemesinin bütün eşleşmelerini yansıtan bir alegoridir.

Evrensel nitelik taşıyan AŞK BİR YOLCULUKTUR, VAKİT NAKİTTİR, TARTIŞMA BİR SAVAŞTIR, TOPLUMSAL ÖRGÜTLER BİTKİDİR, KURAMLAR

BİNADIR, BEDEN BİR KAPTIR gibi kavramsal eğretilemeler farklı dillerde farklı dilsel eğretilemelere dönüşürler.

Lakoff ve Jonhson eğretilemenin günlük hayata, yalnızca dile değil düşünceye ve eyleme de nüfuz etmiş olduğunu, kavramsal dizgemizin temelde eğretilemeli bir doğası olduğunu ileri sürmektedir (1980: 3). Eğretilemeye ilişkin bu çalışmalar ışığıdan Kavramsal Eğretileme Kuramında değişiklikler ve iyileştirmeler yapılmış ve daha kapsamlı modeller ortaya konmuştur. Bu modellerin en günceli Ruiz de Mendoza ve Masegosa'nın (2014) ortaya koyduğu modeldir. Bu modelde eğretileme alan dışına yapılan bir eşleştirmedir ve benzerlik ya da deneyimsel ilişkiye dayanmaktadır (Ruiz de Mendoza ve diğerleri, 2014: 25). Diğer bir deyişle kavramsal eğretilemede yalnızca varlıklar değil, nitelikler, eylemler ve süreçler de yer alabilmektedir.

Şekil 1. KURAMLAR BİNADIR Kavramsal Eğretilemesinin Gösterimi (McGlone, 2007: 114)

Şekil 1'de de görüldüğü gibi kavramsal eğretilemede daha somut olan BİNA kavramsal alan, daha soyut olan KURAM kavramsal alanını açıklamak için kullanılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi kavramsal eğretilemelerde yalnızca varlıklar (malzemeler, inşaat ustası) değil, nitelikler, eylemler ve süreçler (sağlamlık, temel atma) de yer almaktadır. KURAMLAR BİNADIR kavramsal eğretilemesinin Türkçedeki dilsel eğretileme karşılıkları "Savın çok *sağlam temellere* dayanmıyor", "Bu verilere göre kuramın *çöküyor*" dilsel anlatımları olabilir.

Buraya kadar örneklendirdiğimiz kavramsal eğretilemeler aslında bütün insanların dili kullanırken farkında olmadan kullandıkları zihinsel yapılardır ve dünyayı algılama ve kavramsallaştırma biçimimizi etkilemektedir. Dilin yalnızca bireysel değil toplumsal bir olgu olduğu göz önünde bulundurulduğunda, dilsel eğretilemeler yoluyla gerçekleşen kavramsal eğretilemelerin belli dil topluluklarının dünyayı algılayış biçimini yansıtacağını söyleyebiliriz.

Bu noktada çalışmamızın yöntem ve çözümleme bölümlerine geçmeden önce, Türkçede kavramsal eğretilemeler üzerine yapılan çalışmalara ve uluslararası alanyazında denizcilikle ilgili eğretilemelere ilişkin çalışmaları gözden geçirmek yerinde olacaktır.

Türkçede kavramsal eğretilemeler üzerine yapılan çalışmalar uluslararası alanyazına koşut olarak genellikle beden parçaları (göz, kulak, ağız, vb.), boyut belirten sıfatlar

(büyük, küçük, uzun, kısa, vb.) ile oluşturulan eğretilemeleri ele almaktadır. Ancak yine de farklı kavramsal eğretilemeleri ele alan çalışmalar da bulunmaktadır.

Alagözlü (2009) Türkçe atasözlerinde ve deyimlerde geçen kadın üzerine eğretilemeleri inceleyerek toplum-bilişsel yapıya ulaşmaya çalıştığı çalışmasında atasözleri ve deyimlerin ideolojik bir söylem kurgulamada kullanılabileceğini ve bu dilsel birimlerde kullanılan eğretilemelerin kadını kısıtlayan, önemsizleştiren hatta küçümseyen bir toplum-biliş yapısı yansıttığını ileri sürmektedir. Baş (2015) beden bölümlerininin duygu bildiren deyimlerdeki dağılımlarından yola çıkarak belirli beden bölümlerinin belirli duyguların kavramsallaştırılmasında üretken kaynak alanlar olduklarını bulmuştur. Yine Baş (2016) Türkçede göz sözcüğünün kavramsallaştırılmasını incelediği çalışmasında GÖZ İŞLEVİ YERİNE GÖZ kavramsallaştırmasının yaygın olarak kullanıldığını bulmuştur. Baş ve Büyükkantarcıoğlu (2019) yine beden bölümü içeren deyimleri incelemişler ve üzüntünün kavramsallaştırılmasında yer alan beden bölümleri olarak yürek, kalp ve ciğer sözcüklerinin daha işlek olduğunu bulmuşlardır. Peçenek (2015a) dil ve dilbilgisi eğretilemelerini incelediği çalışmasında DİL ARAÇTIR ve DİLBİLGİSİ CANLI VARLIKTIR kavramsal eğretilemelerine ulaşmıştır. Peçenek (2015b) ise yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin Türkçe ve Türkçe öğrenimi ile ilgili kavramsal eğretilemelerini incelemiş ve TÜRKÇE ÖĞRENMEK SPOR ETKİNLİĞİDİR, TÜRKÇE ÖĞRENİMİ EĞLENCELİ BİR ETKİNLİKTİR, TÜRKÇE/TÜRKÇE ÖĞRENİMİ YOLCULUKTUR ve TÜRKÇE BESİNDİR kavramsal eğretilemelerine ulaşmıştır.

Ercan (2016) Türkçe kısa öykülerde kavramsal eğretilemenin rolünü incelemiş ve kavramsal eğretilemelerin öykünün vermek istediği iletinin ortaya konmasında etkili bir araç olduğu saptamasında bulunmuştur. Agiş (2017), Türkiye'de yaşayan Sefaradların ana dili olan Yahudi İspanyolcası ve Türkçe deyim ve atasözlerinde betimlenene aile yaşam biçemlerini gösteren kavramsal eğretilemeleri incelemiş ve uzun yıllardır süregelen kültürel etkileşim nedeniyle bu iki dildeki deyim ve atasözlerin altında yatan kavramsal eğretilemelerin aynı olabileceği sonucuna varmıştır. Türkçe alanyazında denizcilik eğretilemeleri üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Kavramsal eğretilemeler üzerine yapılan uluslararası çalışmaların taranması bu çalışmanın kapsamını aşacak bir çaba olacağı için alanyazın taramamızı yalnızca denizcilik eğretilemeleri üzerine yapılan çalışmalar üzerine kısıtlamanın yerinde olacağını düşünüyoruz. Yaptığımız alanyazın taramasında denizcilikte kullanılan eğretilemeler üzerine yapılan çalışmalar olduğu ancak deniz/denizcilikle ilgili kavramsal eğretilemeleri üzerine yapılan çok az sayıda çalışma olduğu görülmüştür.

Isserlis (2014), İngilizceye geçmiş ve A harfiyle başlayan 61 denizcilik ifadesini inceleyerek bu ifadelerin İngilizcede nasıl yaygınlaştığını incelemiştir. Çalışmasında 8,8 milyon sözcüklük bir denizcilik metinleri derlemi kullanan Isserlis bu derlemi 100 milyon sözcüklük İngiliz Ulusal Derlemi (British National Corpus, BNC) ile karşılaştırmış ve denizcilik terimlerinin eğretileme yoluyla günlük İngilizceye, finans, politika, spor ve habercilik alanlarına nasıl geçtiğini açıklamaya çalışmıştır. Isserlis çalışmasında FİNANS DENİZDİR, PROJE SEYİRDİR, TARAFLAR/ŞİRKET/TAKIM GEMİDİR kavramsal eğretilemelerinin denizcilik kaynak alanıyla finans, politika hedef alanlarını açıklamak için kullanıldığını belirlemiştir. Birleşik Krallık'ın deniz ülkesi olması nedeniyle bunun anlaşılır bir durum olduğunu ve denizcilik kavramsal eğretilemelerinin İngilizlerin kültürel ve dilsel kimliklerini etkilediğini ileri sürmüştür.

Nhan (2019) denizcilikte kullanılan seyir terimlerini içeren 65 tümceden oluşan bir veritbanı üzerinden kavramsal eğretilemeleri incelemiş ve DENİZ KAPTIR, GEMİ KAPTIR, DUYGULAR DENİZDİR, ULUSLAR DENİZDİR, ŞİRKETLER DENİZDİR, İŞ ORTAMI SEYRÜSEFERDİR, PROJE YAPMAK GEMİ İNŞA ETMEKTİR gibi kavramsal eğretilemelere ulaşmıştır.

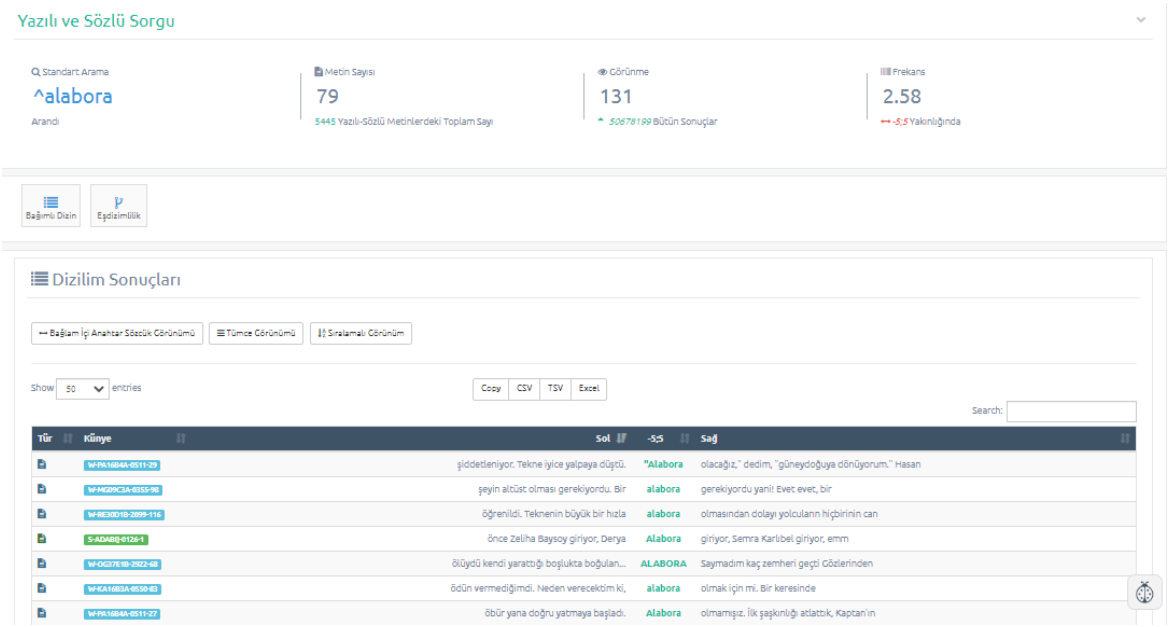
Kuramsal çerçeve ve alanyazın taramasına ayırdığımız bu bölümden sonra çalışmamızın yöntemini ve veritabanını tanıtmaya geçebiliriz.

3. Yöntem ve Veriler

3.1. Veritabanı

Çalışmamızın veritabanını oluşturmak için öncelikle günlük Türkçede geçmiş denizcilik terimlerinin elde edilmesi gerekmektedir. Bunun için ilk olarak Türk Dil Kurumunun 1998 yılında yayımlamış olduğu Türkçe Sözlük taranmış ve denizcilikle ilgili 321 terim bulunmuştur. Bu terimlerden günlük Türkçeye geçmiş olduğu ve daha yaygın olduğu değerlendirilen 10 terim seçilmiştir. Bu 10 terim şunlardır: *alabora, demir (demirlemek, demir almak, demir atmak), donanma, filika, fora, gemi, iskele, karaya oturmak, liman, yelken*. Dümen, kaptan, kanal, astar gibi çok daha yerleşik olan terimler diğer alanlarda çok yaygın kullanıldıkları için (takım kaptanı, otobüs kaptanı, kaptan pilot) ve eşsesli başka sözcüklerle karışmamaları için terim seçkisine katılmamıştır.

Terimler belirlendikten sonra için geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip ve genel amaçlı bir derlem olan Türkiye Ulusal Derlemi (TUD, sürüm 3, http://v3.tnc.org) kullanılmıştır (Aksan ve diğerleri, 2012). TUD 50 milyon etiketlenmiş sözcükten oluşan günümüz Türkçesini temsil gücü yüksek olan bir derlemdir. Bir önceki adımda belirlenen 10 terim, bütün çekimli biçimlerinin (liman, limanlar, limanı, limanda, limanlardan, vb.) elde edilebilmesi için "^*terim*" sorgu ifadesiyle aratılmıştır. Sorgulama 1989 – 2013 tarih aralığındaki yazılı ve sözlü metinleri içerecek şekilde bütün derlem üzerinde yapılmıştır. Ancak, iki sözcükten oluşan *demir almak/atmak* ve *karaya oturmak* terimleri için "^terim$" sorgu ifadesi kullanılmış, ilgili terimler bir sonraki adımda açıklanan yöntemle ayrıştırılmıştır. Sorgu ifadeleri aratıldıktan sonra gelen bilgi ekranı aşağıdaki gibidir:

ŞEKİL 2. Türkçe Ulusal Derlem Sorgu Ekranı

Arama terimlerinin göründüğü metin sayısı, görünme sayısı ve sıklığı aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

ÇİZELGE 1. Türkçe Ulusal Derlemde Terim Sorgularından Elde Edilen Ham Veriler

Terim	Metin Sayısı	Görünme Sayısı	Sıklık
alabora	79	131	2,58
demir	1354	4447	87,75
donanma	317	1013	19,99
filika	16	31	0,61
fora	64	216	4,26
gemi	1406	8048	158,81
iskele	748	2484	49,02
karaya oturmak	282	477	9,41
liman	874	2774	54,74
yelken	472	1222	24,11

Terimlerin sorgu ifadeleri kullanılarak sorgulanmasından sonra sorgu ekranında "Tümce Görünümü" seçilmiştir. Kavramsal eğretilemeleri gösteren dilsel eğretilemeleri bulabilmek için terimlerin içinde geçtiği tam tümcelere gereksinim olduğundan tümce görünümü seçeneği kullanılmıştır. Daha sonra bu veriler Excel düğmesine tıklanarak Microsoft Excel dosyası olarak saklanmıştır.

Saklanan bu dosyalar incelenmiş ve tam tümce olmayan, tümce parçası ya da metin başlığı durumunda olan girdiler temizlenmiştir. Daha sonra terimlerle eşsesli olan özel adlar (Mehmet Ali, Derya ve Mustafa Alabora, vb.), ve denizcilik terimi olmayan sözcükleri içeren (inşaat iskelesi, foramen, donanma gecesi, donanma bayramı vb.) girdiler ve derleme katılan metinlerin aynı kaynağa atıfta bulunması nedeniyle yinelenen girdiler temizlenmiştir. *demirlemek, demir almak, demir atmak ve karaya oturmak* terimleri saklanan dosyalar içinde "demirl", "demir al", "demir at" ve "karaya otur"

anahtar sözcükleriyle aranmış, bulunan hücreler kopyalanarak ayrıştırılmıştır. Bu ayrıştırma işleminden sonra elde edilen verilere ilişkin bilgiler aşağıdaki gibidir:

ÇİZELGE 2. Türkçe Ulusal Derlemde Terim Sorgularından Elde Edilen Ayıklanmış Veriler

Terim	Ham Görünme Sayısı	Ayıklanmış Tümce Sayısı
alabora	131	74
demir	4447	1085
donanma	1013	888
filika	31	28
fora	216	58
gemi	8048	2222
iskele	2484	1525
karaya oturmak	477	58
liman	2774	2459
yelken	1222	1084
TOPLAM	20843	9481

Çizelge 2'den de anlaşılacağı gibi çalışmamızın veri tabanında toplam 9481 tümce yer almaktadır.

3.2. Yöntem

Veritabanı buraya kadar açıklanan yöntemle elde edildikten sonra Hollanda Amsterdam'daki Vreije Universitet'teki araştırmacılar tarafından geliştirilen Eğretileme Belirleme Yordamı – Vreije Universitet (Metaphor Identification Procedure – Vreije Universitet, MIPVU; Steen ve diğerleri, 2010) kullanılarak eğretilemeli dil kullanımı içeren tümceler belirlenmiştir. MIPVU yordamı dört aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada metinler eğretilemeli yapıları anlayabilmek için dikkatlice okunmalıdır. İkinci aşamada metin içindeki sözlüksel birimler, yani bizim çalışmamızda belirlediğimiz 10 denizcilik terimi, belirlenmelidir. Üçüncü aşamada bu birimlerin kullanıldıkları bağlam içindeki anlamları belirlenmelidir. Bu aşamada ilgili dilsel birimin, yani denizcilik teriminin, temel anlamında kullanılıp kullanılmadığı sözlüklerden yararlanılarak belirlenir. Eğer dilsel birim temel anlamında kullanıldıysa eğretileme olmadığı kabul edilir. Eğer ilgili dilsel birimin bağlam içindeki anlamı, temel anlamıyla bir karşıtlık oluşturuyorsa bu dilsel birim eğretilemeli olarak işaretlenir. MIP-VU yordamıyla çözümlemeler yapıldıktan sonra elde edilen dilsel eğretilemelerden kavramsal eğretilemeye ya da eğretilemelere ulaşılmaya çalışılır.

(1) Zira O da, bir beşerdi ve bunun gereği olarak, acı da olsa vazifesini bitirince "Yüce Dostluğa" ***yelken aç***acaktı. (TUD, W-PH42C3A-0808-338).

(1)'deki örnek üzerinde MIP-VU yordamını uygularsak, ilk önce bağlamı anlamak için tümceyi dikkatlice okumamız gerekmektedir. Daha sonra ilgili dilsel birimin, yani yelken açmak, temel anlamına sözlükten bakılmalıdır. Türk Dil Kurumunun Güncel Türkçe Sözlüğünde bu dilsel anlatımın karşılığı "yola çıkmak için hareket etmek" olarak verilmiştir (TDK Güncel Türkçe Sözlük, yelken açmak). Dilsel anlatımın bağlam içindeki anlamıyla temel anlamı arasında bir karşıtlık olduğu görülmektedir. Bağlam içinde

yolculuk için harekete geçilmesi anlamı yoktur. Hatta bağlamda ölüm olduğu için hareketsizlik vardır. Dilsel birimin temel anlamıyla bağlamsal anlamı arasında karşıtlık olduğu için bu dilsel birimi eğretilemeli olarak işaretleyebiliriz.

4. Bulgular ve Yorumlar

4.1. Bulgular

MIP-VU yordamına göre ilk olarak veritabanımızda yer alan 9481 tümce dikkatlice okunmuştur. Daha sonra bu tümceler içinde geçen ve Yöntem bölümünde belirlediğimiz 10 terim bağlam içindeki anlamları ve temel anlamları bakımından incelenmiştir. Belirlediğimiz 10 terimin içinde bulundukları tümcelerde temel anlamlarından farklı bağlamsal anlam taşıyanlar eğretilemeli olarak işaretlenmiştir. Bu işaretlemeler sonucunda elde edilen eğretilemeli kullanım sayısı aşağıdaki çizelgede verilmiştir:

ÇİZELGE 3. Veritabanında Eğretilemeli Olarak İşaretlenen Dilsel Birimler

Terim	Ayıklanmış Tümce Sayısı	Eğretilemeli Birim Sayısı
alabora	74	33
demir	1085	109
donanma	888	0
filika	28	0
fora	58	35
gemi	2222	57
iskele	1525	0
karaya oturmak	58	12
liman	2459	13
yelken	1084	226
TOPLAM	9481	485

Veritabanındaki 9481 tümce üzerinde uyguladığımız MIP-VU yordamından toplam 485 eğretilemeli dilsel anlatım elde edilmiştir. *Donanma, filika* ve *iskele* terimlinin geçtiği eğretilemeli yapı bulunmazken *yelken* en çok eğretilemenin görüldüğü dilsel anlatım olmuştur.

4.2. Yorumlar

Alabora teriminin geçtiği dilsel eğretilemelerde genellikle duyguların ve düşüncelerin bir gemiye benzetildiği görülmüştür.

(2) Çok garipti, heyecanlıydı, sanki bir kabahat işlemişcesine rahatsızlık **duygusu** onu ***alabora*** ediyordu. (TUD, W-HA16B2A-1293-127)

(3) Hattâ gangasterler, kaçakçılar, dansözler ve daha bilmem nelerle uğraşan sanatçılar(?) her türlü marifetlerini sergileyerek, zihinleri uyuşturulmuş ve **düşünceleri *alabora*** edilmiş insanlarla top gibi oynarlar ve onlardan oy toplarlar. (TUD, W-ID39C3A-0426-90)

Bu dilsel eğretilemelerden yola çıkarak DUYGULAR/DÜŞÜNCELER YELKENLİDİR kavramsal eğretilemesine ulaşılabilir.

Demir teriminin geçtiği diğer dilsel eğretilemelerde ise genellikle zaman ya da yaşamın bir gemiye benzetildiği ve demir aldığı ya da demir attığı görülmektedir.

(4) Geciken anlar vardır ve uslu gemiciler gibi, tam **zamanında *demir almayı*** başaran anlar. (TUD, W-RA16B4A-0885-986)
(5) "Ey **ölüm**, eski kaptan, vakit tamam, ***demir al***! Bu ülke sıktı artık, ey ölüm! Kalk gidelim. (TUD, W-PG03A1B-2525-2491)

Yukarıdaki dilsel eğretilemelerden HAYAT/ZAMAN SEYİRDİR kavramsal eğretilemesine ulaşılabileceğini düşünüyoruz.

Donanma ve *filika* terimleri veritabanımızda eğretilemeli olarak kullanılmamışlardır. Ancak, bu terimlerden daha az bilinmesi yönünde beklentilerimizin olduğu *fora* terimi 58 tümcede 35 kez eğretilemeli kullanılarak en yüksek eğretileme oranına sahip olmuştur. *Fora* terimini içeren dilsel eğretilemelerde genellikle beden/beden bölümleri ya da giysiler görülmektedir.

(6) Ama usul böyle, **pantolonu *fora*** edeceksin ister istemez. (TUD, W-IA16B3A-1015-70)
(7) Anasının düğününe **memeler *fora***, siyah eldivenler ve beyaz bir buketle katıldığında ağzımız açık kalmıştı. (TUD, W-ZI45E1C-5072-29)

Verdiğimiz bu iki örnekteki ve veritabanındaki diğer dilsel eğretilemelerden yola çıkarak BEDEN/GİYSİLER YELKENDİR kavramsal eğretilemesine ulaşabiliriz.

Gemi terimini içeren dilsel eğretilemelerde ise genellikle devlet, kurum ya da kuruluşların yer aldığı görülmektedir.

(8) "Türkiye'nin en önemli **girişimcilerinden** biri olacağım." Artık pozitif sulara açılmak için gerekli olan ***gemiye*** sahiptim ve bu gemi ileride karşılaşacak fırtınalara karşı donanımlıydı. (TUD, W-KI37C2A-1332-2341)
(9) **Alman** Genelkurmay Başkanı'nın bu konudaki beyanı da çok ilginç: "Biz şimdiye kadar ***geminin*** kazan dairesinde oturduk, artık kazan dairesinde oturmak istemiyoruz, dümene çıkacağız" diyor. (TUD, W-ID03A2A-0525-60)
(10) Ama kaçıyor mu gerçekten? Sakallı Celal'in ünlü sözünü anımsa: "**Türkiye** hep Doğuya giden bir ***gemi*** gibidir, ki yolcuları Batıya doğru koşar." Batı tipi Türk aydını, bu anlamda gerçekten bir göçebe değil. (TUD, W-PG37C3A-1420-1286)

Verdiğimiz örneklerdeki dilsel eğretilemelerden yola çıkarak DEVLET/ŞİRKET GEMİDİR kavramsal eğretilemesine ulaşabiliriz.

İskele terimi veritabanımızda eğretilemeli olarak kullanılmamıştır. Ancak *karaya oturmak* terimi içinde geçtiği tümce sayısına göre yüksek bir oranda eğretilemeli olarak kullanılmıştır. *Karaya oturmak* teriminin eğretilemeli olarak kullanıldığı tümcelerde genellikle düşünceler gemilerle eşleştirilmiştir.

(11) **Sosyalizmin** transatlantiğinin yaklaşık yetmiş yıllık bir serüvenden sonra ***karaya oturması***, ütopyasızlığın gelişmesine ya da ütopyanın yeniden tahayyül edilmesine yol açtı. (TUD, W-GA16B3A-0789-80)
(12) Tarihi bir kurultay yaptıklarının altını çizen SHP lideri Erdal İnönü, 26 Mart'ta **ANAP gemisinin**, halk iradesinin kayalarına çarptığını ve ***karaya oturduğunu*** söyleyerek bu geminin bir daha yüzdürülmemesini istedi. (TUD, W-KD02A3A-0567-126)

Bu örneklerdeki ve veritabanındaki dilsel eğretilemelerden yola çıkarak DÜŞÜNCELER GEMİDİR kavramsal eğretilemesine ulaşabiliriz.

Liman terimi içinde geçtiği 2459 tümcede yalnızca 13 kez eğretilemeli olarak kullanılmış ve çok düşük bir oran sergilemiştir. Bu dilsel eğretilemelerde genellikle finansla ilgili terimlerle liman arasında bir eşleştirme yapılmıştır.

(13) **Mevduatı** güvenli bir ***liman*** olarak gören yatırımcıların 3 ve 6 aylık mevduatlarla, olası düşüşlerden etkilenmeyerek, daha yüksek faiz getirisinden yararlanmasını öneririz. (TUD, W-OF10E1B-2866-1819)
(14) Daha şimdiden görülen işaretler, güvenli ***liman*** sayılan **ABD hazine tahvillerine** rağbet olmadığını ve Japon işlemcilerin tekrar yen almaya başladıklarını gösteriyor. (TUD, W-TF25D1B-2169-2116)

Bu örneklerdeki ve veritabanımızdaki diğer dilsel eğretilemelerden yola çıkarak YATIRIM ARAÇLARI LİMANDIR kavramsal eğretilemesine ulaşabiliriz.

Son terimimiz olan *yelken* 226 eğretilemeli kullanımla en yüksek sayıya ulaşmıştır. *Yelken* eğretilemesiyle birlikte kullanılan dilsel birimlere bakıldığında girişim, ideoloji ve ilişki gösteren dilsel birimlerin gemi ya da yelkenliyle eşleştirildiği görülmektedir.

(15) Ancak anlaşılan **Koç**, Amerikan Ford Motor Company ile yeni ufuklara doğru birlikte ***yelken açmaya*** kararlı. (TUD, W-IF32D1B-2574-572)
(16) Üstelik içlerinden birçokları Türkiye'nin hızlı değişimi gibi değişmekte, onlar da çoğulcu **demokrasiye** doğru ***yelken açmaktadır***. (TUD, W-LE09C4A-0465-383)
(17) Yoksa iki genç ve güzel insanın yeni bir aşka yelken açması, bizi ancak mutlu edebilirdi. (TUD, W-RE36E1B-3293-504)
(18) **Berrin** bir akşam iş çıkışı Yücel'in arabasıyla beklediğini görünce ***yelkenleri indirdi***: "**Sevgiye açtım**.(TUD, W-TI27D1B-2466-749)

Burada örneklediğimiz ve veritabanında yer alan dilsel eğretilemelerden İDEOLOJİLER/GİRİŞİMLER/İLİŞKİLER YELKENLİDİR kavramsal eğretilemesine ulaşılabilir.

5. Tartışma ve Sonuç

Türkçede denizcilikle ilgili dilsel eğretilemeleri belirlemek, bu dilsel eğretilemelerden yola çıkarak bir kavramsal eğretilemeye ulaşılıp ulaşılamayacağını sorgulamayı amaçladığımız çalışmamızda, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip ve genel amaçlı bir derlem kullanarak dilsel eğretilemelere ulaşabileceğimizi ve bu dilsel eğretilemelerden belli kavramsal eğretilemeler elde edilebileceğini gösterdiğimize inanıyoruz. Türkçeyi temsil gücü yüksek bir derlem ve MIP-VU gibi dizgesel ve açık bir yordam kullanarak çalışmamızın ilk araştırma sorusunu yanıtladığımızı düşünüyoruz. Dilsel eğretilemeleri elde etmenin bir çok yolu olabilir, ancak temsil gücü yüksek bir veritabanı kullanarak elde edilecek dilsel eğretilemelerin kavramsal eğretilemelere ulaşmada kolaylık sağlayacağını söyleyebiliriz.

Çalışmamızın ikinci araştırma sorusu olan “dilsel eğretilemelerden yola çıkarak elde edilebilecek kavramsal eğretilemeler nelerdir?” sorusunu yanıtlamak için bir önceki bölümde elde ettiğimiz kavramsal eğretilemelerden ortak bir ya da birkaç kavramsal eğretileme elde edip edemeyeceğimize bakmamız gerekir. Bulgular bölümünde elde ettiğimiz kavramsal eğretilemeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

(19) a. DUYGULAR/DÜŞÜNCELER YELKENLİDİR
b. HAYAT/ZAMAN SEYİRDİR

c. BEDEN/GİYSİLER YELKENDİR
d. DEVLET/ŞİRKET GEMİDİR
e. DÜŞÜNCELER GEMİDİR
f. YATIRIM ARAÇLARI LİMANDIR
g. İDEOLOJİLER/GİRİŞİMLER/İLİŞKİLER YELKENLİDİR

Yukarıda yer alan 7 kavramsal eğretileme taslağından dördü (a, d, e ve g) ortak bir kavramsal eğretileme altında toplanabilir ve yelkenlinin de bir tür gemi olduğundan yola çıkılarak DUYGULAR/DÜŞÜNCELER/KURUMLAR GEMİDİR kavramsal eğretilemesi elde edilebilir. İdeoloji düşüncenin altında, devlet ve şirket de kurumların altında ele alınabilecekleri için kavramsal eğretileme bu şekilde kurulmuştur. (19)'daki diğer kavramsal eğretilemelerden HAYAT/ZAMAN SEYİRDİR, deniz seferlerinin de bir yolculuk olması gerçeğinden yola çıkarak zaten alanyazında var olan HAYAT YOLCULUKTUR kavramsal eğretilemesinin altında ele alınabilir. Elimizdeki veriler BEDEN/GİYSİLER YELKENDİR ve YATIRIM ARAÇLARI LİMANDIR kavramsal eğretilemelerinin var olduğunu sezdirmektedir. Hatta dünya bilgimizi kullanarak finans piyasalarında yine bir denizcilik terimi olan *çıpa* sözcüğünün kullanıldığını da biliyoruz ancak liman teriminin içinde geçtiği tümce sayısına göre çok az sayıda dilsel eğretileme üretmiş olması böyle bir genelleme yapmamızı bu çalışma bağlamında engellemektedir. İleride yapılacak daha kapsamlı bir çalışmayla bu kavramsal eğretileme de kesinleştirilebilir. BEDEN/GİYSİLER YELKENDİR kavramsal eğretilemesinde ise ilginç bir şekilde az bilinmesi beklenen *fora* teriminin yüksek oranda eğretilemeli olarak kullanılmıştır. Argonun dilin en eğretilemeli parçası olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Razuvajeva, 2009: 314) *fora* teriminin eğretilemeli kullanımı açıklığa kavuşmaktadır. Dolayısıyla bu kavramsal eğretilemeyi de belirleyebileceğimizi söyleyebiliriz.

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi eğretilemeler yalnızca bireylerin dünyayı nasıl kavramlaştırdığını değil, toplumların da düşünce yapılarını göstermektedir. Bir dilde kavramsal eğretileme haline gelmiş, bir anlamda kalıplaşmış eşleştirmeler o dili konuşan topluluğun düşünce yapısını gösteren ip uçları olarak düşünülebilir. Bu açıdan bakıldığında denizci topluluk olarak kabul edilmeyen Türk toplumunda bu kadar belirgin kavramsal eğretilemelerin yer alması şaşırtıcıdır. Özellikle Türk toplumu için yaşamsal önemi olan devlet kavramının gemiyle eşleştirilmesi karasal geçmişe sahip bir toplum için incelenmesi gereken bir konudur. Bu çalışmada belirlediğimiz kavramsal eğretilemelerin ödünçleme yoluyla başka dillerden mi aktarıldığı yoksa üç tarafı denizlerle çevrili bir coğrafyayı vatan edinmenin getirdiği bir durum mu olduğu ileriki çalışmalarda araştırılabilir.

REFERENCES

- Agiş, F. D. (2017). Aile Bireylerine Değinen Yahudi İspanyolcasi ve Türkçe Deyim ve Atasözlerinin Karşilaştirmasi: Göçün Kültüre Etkisi. Current Research in Social Sciences, 3(1), 50-57.
- Aksan, Y., Aksan, M., Koltuksuz, A., Sezer, T., Mersinli, Ü., Demirhan, U. U., ... & Kurtoglu, Ö. (2012, May). Construction of the Turkish National Corpus (TNC). In LREC (pp. 3223-3227).
- Aksan, Y., Aksan, M., Özel, S. A., Yılmazer, H., Demirhan, U. U., Mersinli, Ü., ... & Altunay, S. (2016). Web tabanlı Türkçe ulusal derlemi (TUD). In Proceedings of the 16th academic computing conference (pp. 723-730).

- Alagözlü, N. (2009). Dil ve cins: Türkçe atasözlerinde ve deyimlerde kadın üzerine eğretilemeler ve toplum-bilişsel yapı. International Journal of Central Asian Studies, 13, 37-48.
- Baş, M , Büyükkantarcıoğlu, N . (2019). Sadness Metaphors and Metonymies in Turkish Body Part Idioms . Dilbilim Araştırmaları Dergisi , 30 (2) , 273-294 . DOI: 10.18492/dad.591347
- Baş, M. (2015) Conceptualization of emotion through body part idioms in Turkish: A cognitive linguistic study. PhD dissertation, Hacettepe University, Ankara.
- Baş, M. (2016). Türkçede Göz Sözcüğünün Deyimler Aracılığıyla Kavramsallaştırılması. Dilbilim Araştırmaları Dergisi 2. 17-37.
- Benzer, A. (2009). Dil Bilimi Kaynaklarında Edebî Sanatların Kullanımı. Electronic Turkish Studies, 4(8).
- De Mendoza Ibáñez, F. J. R., & Masegosa, A. G. (2014). Cognitive Modeling: A linguistic perspective (Vol. 45). John Benjamins Publishing Company.
- Dilçin, C. (1983). Örneklerle Türk şiir bilgisi. Ankara: Sevinç Basımevi.
- Ercan, G. S., (2016). Türkçe Kısa Öykülerde Doğa Ve İnsan İlişkisi: Kavramsal Eğretileme Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme. International Journal of Social Science, 48 , 155-164
- Hiraga, M. K. (2005). Manifestation of Metaphor-Icon Links: Prototypical Examples. In Metaphor and Iconicity (pp. 57-90). Palgrave Macmillan, London.
- Isserlis, S. J. (2014). Maritime expressions: a corpus based exploration of maritime metaphors (Doctoral dissertation, Aston University).
- Kövecses, Z., & Radden, G. (1998). Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. Cognitive linguistics, 9(1), 37-77.
- Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Conceptual metaphor in everyday language. The journal of Philosophy, 77(8), 453-486.
- McGlone, M. S. (2007). What is the explanatory value of a conceptual metaphor?. Language & Communication, 27(2), 114
- Nhan, N. T. (2020). Conceptual Metaphors Usıng Englısh Nautıcal Expressıons. VNU Journal of Foreign Studies, 35(6).
- Peçenek, D. (2015). Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Türkçe ve Türkçe Öğrenimi ile İlgili Eğretilemeleri. Dil Dergisi, 166(1), 29-42.
- Peçenek, D. (2017). Dil ve Dilbilgisi Eğretilemelerine İlişkin Gözlemler ve Düşünce Örüntüleri. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 55(2).
- Razuvajeva, O. (2009). Slang in the Turkish Language as a Social, Linguistic, and Semiotic Phenomenon. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 299-316.
- Steen, G., Dorst, L., Herrmann, J. B., Kaal, A., Krennmayr, T., & Pasma, T. (2019). MIPVU: A manual for identifying metaphor-related words. Metaphor Identification in Multiple Languages: MIPVU around the world, 22, 23.